

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

9. Međunarodni naučni skup

Specijalna edukacija
i rehabilitacija

DANAS

Zbornik radova

University in Belgrade

Faculty of Special Education and Rehabilitation

The 9th International Scientific Conference

Special education and rehabilitation

TODAY

Proceedings

BEOGRAD 2015.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

IX međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 25-27. septembar 2015.

Zbornik radova

The 9th International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, September, 25-27, 2015

Proceedings

Beograd, 2015.
Belgrade, 2015

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Zbornik radova
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Proceedings

IX međunarodni naučni skup
Beograd, 25-27. 09. 2015.
The 9th International Scientific Conference
Belgrade, 25-27. 09. 2015.

Izdavač / Publisher:
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / For Publisher:
prof. dr Snežana Nikolić, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:
prof. dr Mile Vuković

Kompjuterska obrada teksta / Computer word processing:
Biljana Krsić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD.
Proceedings will be published in electronic format CD.

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-069-6

POVEZANOST ŠKOLSKE KLIME I VRŠNJAČKOG NASILJA

Maša Đurišić¹

Osnovna škola „Veselin Masleša“, Beograd

Iako ne postoji opšte prihvaćena definicija školske klime većina autora se slaže u tome da je školska klima multidimenzionalan i kompleksan konstrukt, koji se odnosi na kvalitet i karakter školskog života. Njena procena je veoma kompleksna i složena, pa samim tim predstavlja veliki izazov za istraživače. Najšire gledano, školska klima podrazumeva skup svih okolnosti u kojima se odvija proces obrazovanja i vaspitanja, kao i široku mrežu odnosa koji vladaju među učesnicima obrazovno-vaspitnog procesa.

Razvijanje adekvatne školske klime, stvaranje bezbednog i podsticajnog okruženja, uspostavljanje kvalitetnih međuljudskih odnosa i kreiranje uslova za pozitivan i zdrav razvoj dece, ističu se kao veoma značajni ciljevi obrazovno-vaspitnog sistema. Pozitivna školska klima ima važnu ulogu u kreiranju zdrave školske atmosfere, ali se i dovodi u vezu sa redukovanjem vršnjačkog nasilja u školskoj sredini. Rezultati brojnih istraživanja potvrđuju uticaj različitih elemenata školske klime na pojavu vršnjačkog nasilja – školsko okruženje, veličina škole, organizaciona struktura i dr.

Cilj rada pretpostavlja sistematsko sagledavanje povezanosti školske klime i vršnjačkog nasilja. Uvidom u istraživanja koja su se bavila ovom problematikom, može se primetiti postojanje negativne povezanosti vršnjačkog nasilja sa pokazateljima pozitivne školske klime: jasno postavljena pravila ponašanja, nastavnici motivišu i prate napredak i rad učenika, primena disciplinskih mera, kvalitetna nastava uz primenu savremenih oblika i metoda rada, nagrađivanje postugnuća, pozitivna odeljenska klima, dobra saradnja sa roditeljima i dr.

Sasvim je izvesno da školsko okruženje sa svim svojim karakteristikama, klimom i načinom organizacije, direktno ili indirektno doprinosi određenom načinu ponašanja. Iz toga proizilazi naše mišljenje da se pozitivna školska klima može tretirati kao osnov za redukovanje i prevenciju vršnjačkog nasilja u školi. S toga su u radu izvedene preporuke za unapređjivanje školske klime i sprovođenje interventnih i preventivnih programa vršnjačkog nasilja u školskoj sredini.

Ključne reči: intervencije, prevencija, vršnjačko nasilje, školska klima

1 E-mail: masa_jovanovic85@yahoo.com

UVOD

Istraživanjem problema vršnjačkog nasilja stižu se nova saznanja koja mogu doprijeti uspešnoj prevenciji ovog ponašanja i ublažavanju eventualnih posledica. U društvu u kome živimo nasilno ponašanje je veoma rasprostranjeno. Porast nasilja je veoma vidljiv i u školama, u kojima se se najviše manifestuju različiti oblici vršnjačkog nasilja učenika. Upravo su nas ti razlozi usmerili na proučavanje ovog problema.

Škola kao obrazovno-vaspitna institucija funkcioniše na svoj jedinstven način u kome su isprepleteni kontakti odraslih i mladih koji odrastaju. Svaki učenik od trenutka kada prvi put zakorači u školu i postane đak do kraja svog školskog perioda, ima prirodnu potrebu i želju da bude siguran i zaštićen, da u kontaktu sa vršnjacima i odraslima uživa međusobno razumevanje, uvažavanje i radost druženja i školovanja. Treba obratiti pažnju na različite životne, školske situacije, nesporazume, konflikte, nasilja koji remete mir i prirodnu radost i kvalitet kontakata svih aktera škole.

Škola ima mogućnosti da ranom prevencijom predupredi i smanji nasilje kod učenika, ali je jednako važno i to što ona ima i mogućnosti da kod učenika razvije pozitivno socijalno ponašanje, kako kod dece koja trpe nasilje, tako i kod dece koja vrše nasilje. Efekti dobrih programa prevencije obuhvataju ne samo pozitivne promene u socijalnom ponašanju učenika, već i bolji školski uspeh, zdraviji lični razvoj učenika i uspešniji rad škole u celini.

Cilj rada pretpostavlja sistematsko sagledavanje povezanosti školske klime i vršnjačkog nasilja.

Vršnjačko nasilje

Kompleksna problematika vršnjačkog nasilja je predmet mnogih istraživanja više od tri decenije. Intezivno se proučavaju prevalencija, oblici, načini manifestovanja, uzroci i posledice vršnjačkog nasilja. Iako postoji opšta saglasnost da je školsko nasilje ozbiljan problem, nema jedinstvene teorijske niti operacionalne definicije tog pojma.

Vršnjačko nasilje se najčešće definiše kao perzistentno, ponavljano nepoželjno ponašanje koje podrazumeva upotrebu negativnih akcija (Olweus, 2003). To je svako psihičko ili fizičko nasilno ponašanje koje je usmereno na decu od strane vršnjaka koje je učinjeno u cilju povređivanja. Vlah i Perger (2014) ističu tri bitna kriterijuma kod definisanja vršnjačkog nasilja:

- prisustvo negativnog postupka koji podrazumeva nanošenje povreda drugoj osobi;
- negativni postupak se ponavlja i trajan je;
- postoji disbalans u odnosu snaga (učenik – žrtva nasilja je izložen negativnim postupcima s teškoćom se brani, bespomoćan je u odnosu prema učeniku (počinilac nasilja) koji ga zlostavlja.

Škola je ambijent u kojem se najviše manifestuju različiti oblici vršnjačkog nasilja učenika. Izloženost dece i adolescenata vršnjačkom nasilju tokom školovanja kreće se u rasponu od 7% do 35% (Polovina i Đerić, 2009). Polovina i Đerić (2009) naglašavaju da je vršnjačko nasilje „fenomen“ koji je obeležen:

1. polom – izloženost fizičkom nasilju je znatno izraženija kod dečaka, dok je izloženost verbalnom nasilju nešto izraženija kod devojčica;
2. uzrastom – viktimizacija je izraženija na mlađem nego na starijem uzrastu, dinamika opadanja je različita za dečake i devojčice;
3. širim kulturnim okvirom/ambijentom – uzrasni „profili“ i „kritični periodi“ variraju u zavisnosti od brojnih činilaca, među kojima su, i šire društvene norme (na primer, u nordijskim zemljama izloženost devojčica vršnjačkom nasilju u školi opada sa uzrastom, dok u SAD ostaje konstantno visoka) i školska klima – posebno odnos prema pitanjima prevencije školskog nasilja (Baldry, 2003; Crothers & Levinson, 2004; Olweus et al., 1999; Seals & Young, 2003; Smith, 2003; Smith, 2004; prema Polovina i Đerić, 2009: 61).

Školska klima

Školska klima predstavlja samostalno područje plodnog i intezivnog naučnog istraživanja u oblasti obrazovanja i vaspitanja, sa složenom i bogatom istorijom. Među autorima koji se bave ovom problematikom ne samo da postoje velika neslaganja oko definisanja samog pojma školske klime, već je i u upotrebi čitav niz termina kojim se označava ovaj pojam, kao što su: školska atmosfera, etos, pedagoška klima, psihosocijalna klima, odeljenjska klima, školska osećanja, školski ambijent, školski milje, školske okolnosti i dr. (Freiberg, 1999; Homana et al., 2006; Tagiuri, 1968 prema Cohen et al, 2009). U literaturi postoji mnogo definicija sa sličnim sadržajem, odnosno strukturnim elementima. U ovom radu će se pod školskom klimom podrazumevati kvalitet i karakter školskog života. Školska klima se bazira na obrascima iskustva školskog života koji odražava norme, vrednosti, ciljeve, međuljudske odnose, nastavu i učenje kao i organizacionu strukturu škole. (Cohen et al., 2009).

Konstrukt školske klime i njegov značaj prepoznat je još početkom devedesetih godina prošlog veka, kada je Peri (Perry, 1908; prema Hung, 2014) pisao o uticaju školske klime na učenike i njihovo učenje u školi. Prva empirijska istraživanja o školskoj klimi nastala su znatno kasnije, kada su Holpin i Kroft (Halpin & Croft, 1963; prema Cohen et al, 2009) inicirali sistematsko proučavanje uticaja školske klime na učenje i razvoj učenika. Stern (Stern, 1970; 1971) je u svojim istraživanjima primenio koncept organizacione klime koji je zasnovan na stavu da se klima formira iz organizacione prakse od strane njenih učesnika. I ostala istraživanja iz ovog perioda bila su podstaknuta ovim konceptom ali i proučavanjem efikasnosti škola (Anderson, 1982; Creemers & Reezigt, 1999). Krajem sedamdesetih godina, istraživači su težili ka tome da ukažu na povezanost školske klime sa školskim uspehom i postignućima učenika (Brookover et al, 1978; Purkey & Smith, 1983). Ispitivana je i veza između školske klime i motivacije i posvećenosti školi

i školskim obavezama. Istraživači su ukazali i na povezanost školske klime sa osećanjem poverenja između samih nastavnika, ali i između nastavnika i direktora (Tarter & Hoy, 1988). Školska klima je dovedena u vezu i sa posvećenošću nastavnika i zadovoljstvom ulogom u školi (Tarter et al., 1989; Tarter et al., 1990). Istraživanja koja su usledila, bila su usmerena na same nastavnike ali i na klimu unutar odeljenja, koja podrazumeva odnose između nastavnika i njihovih učenika ili samo između učenika (Griffith, 1995; Stockard & Mayberry, 1992). Krajem devedesetih godina, istraživanja su se fokusirala na povezanost školske klime i različitih oblika problema u ponašanju, agresije, nasilja i kriminalnog ponašanja (Gottfredson et al., 2005; Karcher, 2002; Swearer et al., 2006; Welsh, 2000).

Povezanost školske klime i vršnjačkog nasilja

Brojna empirijska istraživanja ukazuju na povezanost školske klime i vršnjačkog nasilja (Astor et al., 2002; Buljan Flander et al., 2007; Gootfredson & Gootfredson, 1985; Gootfredson et al., 2005; Kasen et al., 2004; Khoury Kassabri et al., 2005; Roland & Galloway, 2002; Safe School Study, 1978; Swearer et al., 2006; Vlah & Perger, 2014).

Uvidom u ova istraživanja može se primetiti postojanje negativne povezanosti vršnjačkog nasilja sa pokazateljima pozitivne školske klime: jasno postavljena pravila ponašanja, nastavnici motivišu i prate napredak i rad učenika, primena disciplinskih mera, kvalitetna nastava uz primenu savremenih oblika i metoda rada, nagrađivanje postignuća, pozitivna odeljenska klima, dobra saradnja sa roditeljima i dr.

Škole u kojima vlada pozitivna školska klima zabeleženo je: manja stopa disciplinskih problema, problema u ponašanju učenika, delikventnog ponašanja, viktimizacije učenika i nastavnika i dr.

Pored identifikacije školske klime kao faktora koji je povezan sa vršnjačkim nasiljem, autori su istakli i da školska klima može uticati na neefektivnost programa prevencije nasilja, jer se uticaj školske klime smatra ključnim faktorom efikasnosti programa prevencije.

Školska klima kao faktor efikasnosti programa prevencije vršnjačkog nasilja

Cohen i Freiberg (2013) su dali sažeti prikaz korisnih strategija za prevenciju vršnjačkog nasilja kroz uspostavljanje kvalitetne školske klime. Nacionalni centar za školsku klimu (National School Climate Center, prema Cohen & Freiberg, 2013) navodi u svojoj publikaciji da, pored temeljnih elemenata kao što su efikasna i kvalitetna uprava u obrazovanju, angažovanje cele školske zajednice, kontinuirana evaluacija, politike, zakoni, pravila i podrške, postoje još tri ključna aspekta u izgradnji i održavanju kvalitetne prevencije u svakodnevnoj praksi:

1. Stvaranje i održavanje školske klime uključuje eksplicitne i implicitne norme, metode merenja, kodeks ponašanja, ciljeve, vrednosti, obrasce međuljudskih

- odnosa, nastavu i učenje, stil rukovođenja i pojedinačne stručne intervencije. Ovime se trebaju baviti i direktori i celokupno školsko osoblje.
2. Kvalitetno integrisanje u nastavu teme o zlostavljaču – žrtvi – svedoku i time unapređenje dinamike prosocijalnog razvoja.
 3. Fokusriranje na individualne intervencije putem kojih se podupire pratnerstvo koje unapređuje vezu učitelj – roditelj – mentalno zdravlje učenika koji je u riziku za činjenje vršnjačkog nasilja nad drugim učenicima.

ZAKLJUČAK

Na osnovu ovog kratkog pregleda srodnih istraživanja, možemo izvesti neke značajne zaključke. Pre svega, škola je veoma bitna za formiranje i razvoj ličnosti. Kao što postoje disfunkcionalne porodice tako postoje i disfunkcionalne škole. To su škole u kojima vlada negativna školska klima koju karakterišu: disciplinski problemi, neadekvatna i nejasna pravila ponašanja, veliki broj izostanaka učenika, učestalost problema u ponašanju, vandalizam, nizak moral, loši odnosi, tradicionalna nastava, loš školski uspeh i dr. Školska sredina ima značajnu ulogu u etiologiji i prevenciji vršnjačkog nasilja s obzirom da učenici boraveći svakodnevno u školi razvijaju svoju ličnost, formiraju stavove, formiraju pogled na svet i dr. Iz tog razloga je bitno da se uoči povezanost školske klime i vršnjačkog nasilja. Mišljenja smo da je kreiranje pozitivne klime u školi najneposrednije povezano sa prevencijom vršnjačkog nasilja odnosno da se prevencija temelji upravo na pozitivnoj školskoj klimi. Postoji nužna potreba za uvođenjem kontinuiranih i doslednih aktivnosti koje će pomoći u unapređivanju školske klime i time doprineti unapređivanju obrazovno-vaspitnog rada i njegovih efekata.

LITERATURA

- Astor, R. A., Benbenishty, R., Zeira, A., & Vinokur, A. (2002). School climate, observed risky behaviors, and victimization as predictors of high school students' fear and judgments of school violence as a problem. *Health Education and Behavior*, 29(2), 716–736.
- Brookover, W. B., Schweitzer, J. H., Schneider, J. M., Beady, C. H., Flood, P. K., & Wisenbaker, J. M. (1978). Elementary school social climate and school achievement. *American Educational Research Journal*, 15(2), 301–318.
- Buljan Flander, G., Durman Marijanović, Z., & Ćorić Špoljar, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost / odbačenost u školi. *Društvena istraživanja*, 16 (1-2), 157–174.
- Cohen, J., & Freiberg, A. (2013). School climate and bullying prevention. Retrieved Jun 13, 2015, from <http://www.schoolclimate.org/publications/documents/sc-brief-bully-prevention>.
- Cohen, J., McCabe, L., Michelli, N. M., & Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, practice, and teacher education. *Teachers College Record*, 111(1), 180–193.
- Creemers, B. P. M., & Reezigt, G. J. (1999). The role of school and classroom climate in elementary school learning environments. In H. J. Freiberg (Ed.), *School climate: Measuring, improving and sustaining healthy learning environments* (pp. 30–47). Philadelphia: Falmer Press.
- Gottfredson, G. D., & Gottfredson, D. C. (1985). *Victimization in Schools*. New York: Plenum Press.

- Gottfredson, G.D., Gottfredson, D.C., Payne, A.A., & Gottfredson, N.C. (2005). School climate predictors of school disorder: results from National Study of Delinquency Prevention in School. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 42(4), 412–444.
- Griffith, J. (1995). An empirical examination of a model of social climate in elementary schools. *Based and Applied Social Psychology*, 17(1-2), 97–117.
- Hung, A., Luebbe, A., & Flaspohler, P. (2014). Measuring School Climate: Factor Analysis and Relations to Emotional Problems, Conduct Problems, and Victimization in Middle School Students. *School Mental Health*, 7(2), 105–119.
- Karcher, M. J. (2002). Connectedness and school violence: A framework for developmental interventions. In E. Gerler (Ed.), *Handbook of school violence* (pp.7–40). Binghamton, NY: Haworth.
- Kasen, S., Berenson, K., Cohen, P., & Johnson, J. G. (2004). The effects of school climate on changes in aggressive and other behaviors related to bullying. In D. L. Espelage & S. M. Swearer (Eds.). *Bullying in American schools: A social-ecological perspective on prevention and intervention* (pp. 187-210). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Khoury Kassabri, M., Benbenishty, R., & Astor, R. A. (2005). The Effects of School Climate, Socioeconomics and Cultural Factors on Student Victimization in Israel. *Social Work Research*, 29(3), 165–180.
- National Institute of Education (1978). *Violent schools, safe Schools: The safe school study report to Congress*. Washington, DC: National Institute of Education.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60(6), 22–25.
- Polovina, N., & Đerić, I. (2009). Povezanost obrazovanja roditelja i izloženosti učenika vršnjačkom nasilju u školskoj sredini. *Temida*, 12 (4), 59–76.
- Purkey, S., & Smith, M. (1983). Effective schools: a review. *The Elementary School Journal*, 83(4), 427–452.
- Roland, E., & Galloway, D. (2002). Classroom influences on bullying. *Educational Research*, 44(3), 299–312.
- Stern, G. G. (1970). *People in context: Measuring person-environment congruence in education and industry*. New York: John Wiley & Sons.
- Stern, G. G. (1971). Self-actualizing environments for students. *The School Review*, 80(1), 1–25.
- Stockard, J., & Mayberry, M. (1992). *Effective educational environments*. Newbury Park, CA: Corwin Press.
- Swearer, S. M., Peugh, J., Espelage, D. L., Siebecker, A. B., Kingsbury, W. L., & Bevins, K. S. (2006). A socioecological model for bullying prevention and intervention in early adolescence: An exploratory examination. In S. R. Jimerson & M. J. Furlong (Eds.). *The handbook of school violence and school safety: From research to practice* (pp. 257-274). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tarter, C. J., & Hoy, W. K. (1988). The context of trust: Teachers and the principal. *The High School Journal*, 72, 17–24.
- Tarter, C. J.; Bliss, J., & Hoy, W. K. (1989). School characteristics and faculty trust in secondary schools. *Educational Administration Quarterly*, 25(3), 294–308.
- Tarter, C. J.; Hoy, W. K., & Kottkamp, R. B. (1990). School Health and Organizational Commitment. *Journal of Research and Development in Education*, 23 (4), 236–242.
- Vlah, N., & Perger, S. (2014). Povezanost vršnjačkog nasilja s percepiranom školskom klimom kod učenika osnovne škole. *Kriminologija i socijalna integracija*, 22(1), 1–25.
- Welsh, W. N. (2000). The effects of school climate on school disorder. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 567(1), 88–107.

CORRELATION BETWEEN SCHOOL CLIMATE AND BULLYING

Summary

Although there is no universally accepted definition of school climate most authors agree that the school climate is a complex and multidimensional construct that refers to the quality and character of school life. Its assessment is very complex and complicated, and therefore represents a major challenge for researchers. In its most general terms, school climate means the set of all the circumstances in which takes place the process of education and upbringing, as well as a wide network of relations existing between the participants of the educational process.

Developing adequate school climate, creating a safe and supportive environment, establishing quality interpersonal relations and creating conditions with a positive and healthy development of children, stand out as very important goals of the educational system. Positive school climate plays an important role in creating healthy school atmosphere, but is also associated with the reduction of bullying in the school environment. Results of numerous studies confirm the impact of the different elements of the school climate on the occurrence of bullying – the school environment, school size, organizational structure, etc.

Aim assumes systematic focus on the connection of school climate and bullying. After examining the research that dealt with this issue, one can notice the existence of a negative correlation with indicators of bullying positive school climate: a clear set of rules of conduct, teachers motivate and monitor the progress and work of students, the application of disciplinary measures, quality teaching with modern forms and methods work, rewarding the achievements, positive classroom climate, good cooperation with parents and others.

It is obvious that the school environment with all its features, climate and organization, directly or indirectly contributes to a certain way of behavior. It follows our opinion that the positive school climate can be treated as a ground for reduction and prevention of bullying at school. Therefore, in the work carried out recommendations for improving the school climate and bullying prevention programs.

Key words: school climate, bullying, prevention, intervention